

Ірина АСКЕРОВА,

orcid.org/0000-0002-8341-510X

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри слов'янських, романських і східних мов

Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

(Київ, Україна) i.a.askerova@udu.edu.ua

ПЕРЦЕПТИВНИЙ МОДУС ГІРКОГО СМАКУ В КОГНІТИВНОМУ МОДЕЛЮВАННІ ЕМОЦІОКОНЦЕПТІВ

Смаковий модус, поряд із зоровим, слуховим, тактильним та ольфакторним, відіграє важливу роль у когнітивному моделюванні емоційного досвіду. Стаття присвячена вивченню його функціонування на прикладі гіркового смаку в польській та українській мовах. Зазначено, що на психофізіологічному рівні солодкий смак асоціюється з енергією, безпекою та задоволенням базових потреб, а тому в межах усталених метафоричних моделей позитивні емоції (щастя, радість, любов, задоволення) уявляються як «солодкі». Натомість гіркий смак, який у природі часто сигналізує про токсичність або загрозу, метафорично осмислюється як маркер негативних психоемоційних станів, таких як смуток, злість, ревності, зрада. У межах дослідження проведено комплексний семантико-когнітивний та історико-етимологічний аналіз лексем пол. *gorzyc, żółć, piołun* / укр. гіркота, жовч, полин, які виявляють вторинні сенси, пов'язані з фрустраційними емоційними станами – жалем, тугою, розпачем, гнівом. Установлено, що гірке як концепт формується не лише через асоціації з фізичним дискомфортом, а й як результат культурно обумовленої метафоризації, що закріплює за смаковим відчуттям статус маркера душевного болю, напруження, внутрішнього спротиву. Смакові ознаки виявляються активними як у процесах емоційної вербалізації, так й у вторинній номінації: внутрішня форма відповідних лексем відображає сенсорно-асоціативне підґрунтя негативного досвіду, репрезентуючи його в межах мовної картини світу.

Залучення лексикографічного, фразеологічного та художнього матеріалу дало змогу простежити стійке символічне закріплення гіркового смаку за емоційною сферою в польській та українській лінгвокультурах. У результаті аналізу з'ясовано, що смаковий модус у мові не обмежується описовою функцією, а набуває когнітивного статусу. Перспективи подальших студій убачаються в розширенні аналізу на інші смакові модуси та поглибленні зіставного підходу з урахуванням ширшого кола слов'янських мов.

Ключові слова: перцептивний модус, гіркий смак, емоціоконцепт, фрустрація, метафора, внутрішня форма слова, мовна картина світу, польська мова, українська мова.

Iryna ASKEROVA,

orcid.org/0000-0002-8341-510X

PhD in Philology,

Associate Professor at the Department of Slavic, Romance, and Eastern Languages

Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University

(Kyiv, Ukraine) i.a.askerova@udu.edu.ua

THE PERCEPTUAL MODALITY OF BITTER TASTE IN THE COGNITIVE MODELING OF EMOTION CONCEPTS

The gustatory modality, alongside the visual, auditory, tactile, and olfactory channels, plays a significant role in the cognitive modeling of emotional experience. This article explores its functioning through the example of bitter taste in Polish and Ukrainian. At the psychophysiological level, sweetness is associated with energy, safety, and the satisfaction of basic needs; accordingly, within established metaphorical models, positive emotions (happiness, joy, love, pleasure) are conceptualized as «sweet». Conversely, bitterness – often a natural indicator of toxicity or danger – is metaphorically interpreted as a marker of negative emotional states such as sadness, anger, jealousy, and betrayal. The study involves a comprehensive semantic-cognitive and historical-etymological analysis of the lexemes pol. *gorzyc, żółć, piołun* / ukr. *girkota, zhovch, polyn*, which reveal secondary meanings associated with frustration-related affective states, including sorrow, grief, despair, and rage. It is shown that bitter as a concept is shaped not only through associations with physiological discomfort but also as a product of culturally conditioned metaphorization, which endows the gustatory sensation with the function of signaling emotional pain, internal tension, and psychological resistance. Gustatory features are found to be active not only in verbal representations of emotion but also in secondary nomination processes:

the internal form of the analyzed lexemes reflects the sensory-associative foundation of negative experience, thereby contributing to the linguistic worldview.

The inclusion of lexicographic, phraseological and literary material made it possible to trace the stable symbolic association of bitterness with the emotional domain in Polish and Ukrainian linguo-cultures. The analysis revealed that the gustatory modus in language is not limited to a descriptive function but acquires cognitive status. Future research perspectives lie in extending the analysis to other taste modalities and in deepening the comparative approach by involving a broader range of Slavic languages.

Key words: *perceptual modality, bitter taste, emotion concept, frustration, metaphor, internal form of the word, linguistic worldview, Polish, Ukrainian.*

Постановка проблеми. Емоції як ментальні феномени мають складну природу, що поєднує когнітивні, афективні та культурно зумовлені компоненти. У процесі мовної об'єктивації внутрішній, психічний досвід часто моделюється через категорії зовнішнього фізичного світу, що відображає глибинну тенденцію до втілення абстрактного через конкретне, суб'єктивного – через тілесне й матеріальне. У цьому зв'язку особливу роль відіграють перцептивні модуси – зір, слух, дотик, нюх і, зокрема, смак, який активно залучається до концептуалізації емоцій.

Аналіз досліджень. Проблематика вербалізації психічних переживань через сенсорні образи неодноразово порушувалася в лінгвістичних студіях, у яких акцент робився на символічному потенціалі тілесно-перцептивних характеристик при формуванні метафоричних моделей. Зокрема, цей аспект розглядався у працях А. Вежбицької (у межах прототипової семантики), З. Ковечеша (у контексті метафоричних універсалій), І. Новаковської-Кемпної, А. Миколайчук (з позицій культурно-антропологічного підходу до аналізу «емоційної» метафорики), П. Селігея (при відтворенні внутрішньої форми назв емоцій) та ін. Безпосередній аналіз густативної семантики у вираженні психічних феноменів здійснюється в розвідках польських учених: у статті Р. Броніковської «Nazwy cech percypowanych zmysłem smaku jako określenia uczuć» (Bronikowska, 2002), присвяченій вивченню назв ознак, що сприймаються через смак, як засобу кваліфікації деяких почуттів, та у монографії Б. Мітрєнги «Zmysł smaku. Studium leksykalno-semantyczne» (Mitrenga, 2014), де розглядається переносне, зокрема емотивне, значення лексики із семантикою смаку (хоча цей аспект не є центральним для дослідження). Наведені наукові праці формують важливе теоретичне підґрунтя, однак не забезпечують комплексного висвітлення смакового модусу як когнітивного механізму моделювання емоційного досвіду, особливо в зіставному польсько-українському аспекті.

Метою статті є з'ясування ролі перцептивного модусу гіркого смаку у процесах номінації та мовної репрезентації концептів негативно маркова-

них переживань у польській та українській мовах. **Об'єктом** дослідження є мовна концептуалізація емоційного досвіду, а **предметом** – специфіка функціонування перцептивного модусу гіркого смаку в структурі емоціоконцептів у близькопоріднених слов'янських мовах – польській та українській. У межах дослідження здійснюється аналіз участі густативного перцептивного каналу при формуванні когнітивних метафор, образної валентності, а також у структуруванні внутрішньої форми лексем-експлікаторів, що вербалізують фрустраційні психоемоційні стани.

Матеріалом для аналізу слугували тлумачні, фразеологічні, діалектні, історичні й етимологічні словники польської, української та деяких інших слов'янських і неслов'янських мов, а також розвідки в галузі психології емоцій і духовної культури слов'ян. У якості джерельної бази ілюстративного матеріалу використано художні і публіцистичні тексти, що входять до національних корпусів польської й української мов – Національний корпус польської мови (www.nkjp.pl) та Корпус української мови (www.mova.info).

Виклад основного матеріалу. Як відомо, смакові рецептори людини здатні розпізнавати чотири основні смаки – гіркий, солодкий, солоний і кислий. Попри те, що серед перцептивних модусів (тактильного, візуального, аудитивного, ольфакторного тощо) густативний модус зазвичай розташовується на периферії, у процесах концептуалізації емоцій він виявляє значну стабільність і символічну насиченість. Особливо виразно ця тенденція простежується в репрезентації емоційної валентності. Так, наприклад, позитивні емоції й почуття, такі як радість, щастя, задоволення, любов тощо, стійко асоціюються із солодким смаком, який виступає базовим сенсорним маркером бажаного, приємного та піднесеного досвіду: пол. *słodkie uczucie, słodkie chwile, słodka miłość*; укр. *солодка мрія, солодкі сні, солодкі поцілунки*.

На противагу позитивній конотації солодкого, гіркий смак традиційно співвідноситься з негативними переживаннями, зокрема з болем, смутком, стражданням, розчаруванням, втратою. Така опозиція солодкого та гіркого в моделюванні асо-

цітивної сфери є проявом не лише смакової дихотомії, а й універсального для мовної свідомості протиставлення позитивного і негативного. Зауважимо, що гіркий смак настільки глибоко інкорпорований у мовну свідомість, що функціонує не лише як оцінно-образний компонент стійких словосполучень та фразеологізмів (пол. *gorzki los, gorzka samotność, gorzka żalność*; укр. *гіркий біль, гіркий смуток, гіркий досвід*), а й виявляється у внутрішній формі лексем, які номінують емоційні стани. У таких випадках смаковий компонент набуває статусу знака вторинної номінації, в якому первинний тілесно-сенсорний досвід метонімічно або метафорично трансформується в ментально-емоційний зміст, що свідчить про високий ступінь когнітивної інтегрованості смакової модальності в процесах категоризації емоцій і формуванні емоціолексики.

Нижче розглянемо декілька полісемантичних субстантивів у польській та українській мовах, у семантичній структурі яких репрезентовано два основні значення: пряме, пов'язане з неприємними смаковими відчуттями, та переносне, яке сформувалося на основі асоціативного зіставлення прикрих внутрішніх душевних переживань із відчуттям гіркого, різкого чи пекучого смаку. Ідеться про лексеми пол. *gorycz, piołun i żółć* та їх українські когнати. Отже, субстантив пол. **gorycz** утворено від ад'єктива *gorzki* (давні. *gorki*) за допомогою суфікса *-ycz*. З формального погляду лексема репрезентує тип *nomina essendi* і в у сучасній польській мові реалізує три основні сенси:

1. «Гіркий смак»: *gorycz herbaty, kawy, migdałów; gorycz w gardle, w ustach; uczucie gorycz (w ustach); czuć, poczuć gorycz (w ustach)*. Пор. також: *Łyknął kawy zbożowej, która zaprawiona była goryczą cykorii i sacharyną. Choroba refluksowa potrafi być bardzo uciążliwa. Zaczyna się od uczucia gorycz w ustach i pieczenia w przełyku, ale nieleczona może doprowadzić do nowotworu dolnego przełyku*.

2. «Лікувальна субстанція, яка має гіркий смак та міститься в багатьох лікувальних рослинах й використовується як засіб, що покращує апетит і полегшує травлення»: *Majeranek wysiewa się od maja na stanowiska słoneczne; preferuje gleby lekkie, wapienne. Podobnie jak lebiodka zawiera olejki eteryczne [...], gorycze, garbniki*.

3. «Емоція, яку ми відчуваємо, коли з нами трапляється щось неприємне, коли не відбувається те, що для нас важливе / до чого ми прагнули» [WSJP].

Подібну словотвірну модель фіксуємо в українській мові, у якій від ад'єктива *гіркий* за допомогою суфіксів *-ом-* й *-ість-* утворено два абстрактні субстантиви жіночого роду **гіркота** і

гіркість. Мотивуючий прикметник *гіркий* має в сучасній українській мові кілька значень: «який має своєрідний їдкий, різкий смак (наприклад, хіна, гірчиця); протилежне *солодкий*» (*Знаєте полинь, діточки? Гіркий, гіркий, гіркий такий дуже!* (М. Вовчок); перен. «сповнений горя, біди; тяжкий» (*Гірке моє вчителювання* (І. Франко); «який завдає горя, болю, гіркоти; дошкульний, вразливий» (*Ой, яке ж ти гірке слово промовив! Як ти знов уразив серце, неначе врізав його гострим ножом* (І. Нечуй-Левицький) [ТСУМ]).

Як свідчать лексикографічні описи, у своєму первинному сенсі аналізовані субстантиви належать до лексико-семантичної групи густативної лексики, тоді як у переносному – до лексики емотивної, що вербалізує емоційно-негативний досвід. Предметом нашого інтересу у пропонованій розвідці є концептуалізація пол. *gorycz*, укр. **гіркота** (*гіркість*) у їхньому вторинному, метафорично-психологічному значенні. Мовний матеріал засвідчує, що репрезентований емоційний стан є інтенсивним за своєю внутрішньою динамікою і у свідомості носіїв польської та української мов концептуалізується як рідина, тобто як рідка субстанція, що заповнює внутрішній простір людини, пор. *serce przepelnione goryczą, kropla / morze goryczy, gorycz wzbiera w sercu, wychylać / spełnić / wypić do dna kielich goryczy*; *краплина гіркоти, (безмежне) море гіркоти, келих / чаша гіркоти* та ін. Пор. укр. *Та водночас гіркота залила серце з ще більшою силою... Гіркота сповнила її серце; Прозорими краплинами витікала гіркота пережитого; Та її недосязна врода ціпани обмолочувала його душу, гнала від себе, і давню приязнь потопили гіркота і сум*. Як видно з наведених текстових ілюстрацій, відповідне фрустраційне переживання концептуалізується як така субстанція, що може мати кількісну міру, тобто варіюватися за ступенем інтенсивності.

Представлені нижче приклади конотують невідворотність і необхідність проживання емоційного страждання до кінця, витерпівши все, що «приготоване долею», пор. *Zazdrością temu, kto mógł życie w ustawnej burzy przepędzić..., kto wypił do dna kielich goryczy, kto żył i cierpiał*. Мені судилося до дна *випити чашу гіркоти*, яка конче мала домішатися до моєї слави.

Певну сенсорну прив'язку до смаку виявляють конструкції на кшталт *przetrawiać w sobie gorycz, karmić się goryczą, najeść się / nałykać się goryczy*, у яких образ гіркоти осмислюється як внутрішнє поглинання негативної емоції. У низці випадків деструктивний вплив емоційної гіркоти реалізується через порівняльні звороти, що виражають семантику отруєння, завдання фізичного болю:

bezsilna świadomość zatruwała swą goryczą, w głębi jątrzyła go gorycz doznanego upokorzenia. Данило обняв якусь порубану шаблями вишню й відчув неймовірно **гіркість**, що не давала йому дихати (Ю. Яновський).

Проявом гіркоти, як і більшості номінацій, що вербалізують смуток та емоційне страждання, є сльози. У зв'язку з цим відповідні лексеми часто функціонують у стійких колокаціях з прикметником *gorzki* (*гіркий*), що слугує маркером відповідної емотивної оцінки переживання: *gorzkie łzy, gorzko płakać, płakać gorzkimi łzami; гіркі сльози, плакати гіркими сльозами / слізьми*, пор. також: «*Tatusiu, co to znaczy cisza?*» – *Nieszczęsny ojciec zalał się gorzkimi łzami i odrzekał z rozpaczą: «Nie pamiętam»; Wtedy Gruszecki rozplakał się. Ona również. Trzymała jego mokrą twarz w słabych przezroczystych dłoniach i przelatywała gorzkie łzy; Було побачить мене мати і обилється гіркими сльозами; Татко ручку доні цілував і гіркими сльозами обливав; Плаче небо гіркими сльозами!* Обидва козаки **гірко** плакали над долею рідної неньки України.

У цьому контексті зберігаються залишки первісного значення слова *гіркий* як генетично пов'язаного зі значенням дієслова *goriti* (див. нижче). З цим узгоджується і тлумачення цієї сполуки – «сльози, що висуюють, випікають очі» (Черниш, 1981: 83).

Слід зазначити, що досліджувані прикметники часто виконують функцію інтенсифікаторів або семантичних модифікаторів, які уточнюють, підкреслюють або емоційно акцентують назву негативного психічного стану, пов'язаного зі смутком: *gorzki żal, gorzkie rozczarowanie* тощо (Szymczak, 1: 639-640). **Гіркий сум**, невимовний біль, сльози і скорбота; **Пік** Чіпку **гіркий жаль** і сором; **Кожна** риска на його обличчі свідчила про **гірке розчарування**; **Гнів** і **жаль**, **огонь** і **холод**, **несамовита радість** і **гірка туга** разом обхопили серце; **Гірка ностальгія**, що викликає зацікавленість до переживань наших родин у перипетіях історії нашої країни; **А** раз сказала з **розпачу гірко**: – **Є** жлицарі у нашому краю! **О** боже мій, на кого ж ти, на кого збагнітувала молодість свою! **В** ріку перероста дзвінкий ручай, **Журбою** розквіта **гірка печаль**. **А** ранок сонцем кожен день цвіте для нас, **І** лиш любов цвіте один єдиний раз.

У ситуаціях, коли негативне переживання вже завершилося, проте залишає по собі внутрішній слід, у мові функціонують метафоричні конструкції на позначення емоційного «післясмаку»: *pol. osad goryczy, gorzki osad*, укр. *гіркий осад*, пор. **Гіркий осад** залишився в душах дітей та їхніх батьків.

А. Вежибська, аналізуючи роль порівняння з чуттєвим досвідом у семантичному описі емоцій, підкреслює, що в таких випадках значення лексем не слід тлумачити буквально. Дослідниця критично ставиться до семантичних експлікацій на зразок *gorycz = відчуття, що нагадує неприємний гіркий смак* або *było mi gorzko = те, що я відчував, нагадувало мені гіркий смак*, ставлячи під сумнів правомірність таких пояснень та порушуючи питання лінгвістичної асиметрії у використанні смакових модусів як метафоричних репрезентантів емоцій: «Чи можна сказати: *мені було кисло* або *мені було солоно*? Чому ні? Чому емоції можуть нагадувати солодкий або гіркий смак, але не можуть бути пов'язані з кислим або солоним?» (Wierzbicka, 1971: 127). Науковиця стверджує, що сенс цих слів полягає не в порівнянні зі смаком, а в тому, що гіркота наближується до неприємних, прикрих відчуттів, а отже, «коли, замість очікуваної приємності, відчуваємо прикристь (спричинену, як правило, іншими людьми), нам *є гірко*» (виділено нами – А. І.) (Wierzbicka, 1971: 128). Дослідниця наголошує, що семантична природа таких висловлень не зводиться до буквального порівняння з конкретним смаковим відчуттям, її позиція полягає в тому, що гіркота в подібних контекстах не співвідноситься безпосередньо зі смаком як таким, а радше слугує репрезентантом узагальненого комплексу неприємних або травматичних переживань.

Представлене тлумачення видається нам не цілком переконливим: уважаємо, що імпульсом для формування асоціативного перенесення послугував все ж таки гіркий смак як безпосереднє сенсорне джерело, що викликає інтенсивне неприємне тілесне відчуття, у подальшому це відчуття було метонімічно перенесене на сферу психічного життя людини, закріпившись як мотиваційна основа для номінації відповідної негативно конотованої емоції.

У межах лексико-семантичного поля смутку серед похідних ад'єктива *gorzki*, крім згаданого субстантива *gorycz* та прислівника *gorzko*, функціонують також вербати *gorzknąć* «впадати в апатію, байдужість» (*z biegiem lat gorzkniał coraz bardziej*), його аспектуальна пара *zgorzknąć* і *rozgoryczać się* «відчувати гіркоту, розчаровуватись» (Szymczak, 1995, I: 640; Szymczak, 1995, III: 947). Ці дієслова мотивують субстантиви типу *nomina actionis* *gorzknienie, zgorzknienie, rozgoryczenie* та дієприкметник *zgorzkniały*, від якого походить субстантив *nomina essendi* *zgorzkniałość*.

В українській мові фіксуємо похідне дієслово недоконаного виду *гіркнути* у прямому значенні

«ставати гірким на смак» (*Макова олія не скоро гіркне і тому високо ціниться в кондитерській та консервній промисловості*) та ад'єктив *гіркуватий* з прямим модифікаційним сенсом «трохи, злегка гіркий» (*Вода в джерелах гіркувата, пахне аптекою та переносним*) і переносним, «емоційним» (*По-дівочому вродливе личко незнайомого здригнулося в гіркуватій усмішці*) (ТСУМ).

Перейдемо до історико-етимологічного аналізу лексем пол. *gorucz* та укр. *гіркота*, *гіркість*. Зазначені номінації, як уже йшлося вище, мають первинну мотивацію, пов'язану зі смаковими відчуттями. Переносне значення, що позначає емоційний стан смутку або душевного болю, сформувалося на основі семи «своєрідний їдкий, різкий смак (наприклад, хіни, гірчиці)». Механізм семантичного перенесення ґрунтується на аналогії: «гіркий смак викликає неприємні фізіологічні відчуття в роті → неприємні переживання у душі».

Паралелями подібного семантичного розвитку від сфери неприємних смакових відчуттів до позначення психоемоційного дискомфорту можна вважати ад'єктив пол. *kwaśny* «засмучений, пригнічений» < *kwaśny* «який має своєрідний кислий смак, схожий на смак кислоти, цитрини, оцту». Зазначений ад'єктив зводиться до псл. **kysti*, **kysnoŭi* «киснути» < «мокнути»; дієслово *kwaśić się* «сумувати, нудьгувати» < *kwaśić się* «киснути, ставати кислим» та *kwaśnieć* «ставати сумним, невеселим», *kwaśny* «понурий, зажурений» (Brückner, 1970: 231; Мельничук, 1982-2002, II: 516). Така вторинна емоційна інтерпретація засвідчує дію аналогічного механізму перцептивної метафоризації, коли відчуття смаку виступає когнітивною основою для структурування емотивного змісту. Прикладами аналогічного значення невого розвитку в інших слов'янських та західноєвропейських мовах є чес. *trpkost*, слц. *horkost*, нім. *Bitterkeit*, англ. *bitterness*, первинним значенням яких є «гіркий смак», а похідним – «смуток, журба» (Андерш, 1988, II: 435; Filkusová, 1960, I: 371; Лисенко 2021: 95; Зубков, Мюллер, 2021: 58).

Переносний сенс найменувань типу пол. *gorucz*, укр. *гіркота* (*гіркість*) властивий практично всім слов'янським мовам і зводиться до прикметника псл. **gorьkъ* «гіркий на смак», утвореного від дієслова **gorěti* «горіти». Первісний сенс прикметника реконструюється, таким чином, як «палючий, пекучий» (пор. пол. діал. *gorki* та суч. чес. *horký* «гарячий, жаркий» (Karłowicz 1900-1911, II: 106; Kaś, 2003: 210), звідки «такий, що пече язик», далі «гіркий» → «сумний, важкий» (Мельничук, 1982-2002, I: 516; Sławski, 1952-1978, I: 323-324). Інакше кажучи, первинна мотивованість назви за

дією на органи чуття набула більш узагальненої негативної оцінки, розвинула вторинні значення, пов'язані з психічним дискомфортом людини.

Функційна синонімія прикметників *гарячий* і *гіркий* виразно актуалізується в поетичному дискурсі, зокрема в одному із фрагментів поеми «Чорнобильська мадонна» І. Драча, де вона посилює експресивне навантаження вислову та сприяє формуванню інтенсивного метафоричного образу:

*Тяжко пишу, зболено розмірковую,
Словами гіркими наповнюю аркуш,
Хай і гарячими, хай і пекучими –
Це одна даність.*

Як слушно зауважує проф. Т. Черниш, спорідненість слів *гарячий* і *гіркий* та їх відповідники у різних слов'янських мовах «кваліфікуються не як випадкова коренева схожість, а як історично виправданий результат розвитку досліджуваних лексем одного джерела – дієслова псл. **gorěti*» (Черниш, 1981: 81).

Лексема в переносному сенсі фрустраційної емоції фіксується в лексикографічних джерелах польської мови впродовж усього її історичного розвитку: від найдавніших словників до сучасних академічних видань вона засвідчує сталість метафоричного осмислення гіркої тілесної субстанції як маркера спектру негативних емоцій, пор. *Owa w pokogw gorzkosc moja przegorzka* (Urbańczyk, 1953-2001, II: 465), *Prześadowania, oto to jest piolun, który życie nasze gorczyzą zaprawia* (Linde, 1854-1860, II: 99-100), *Kto nie doznał gorczy na ziemi, ten po śmierci nie trafi do nieba* (Kraśiński, 1885, II: 627).

Прототиповим ботанічним референтом лексеми *gorzki* виступає *полун* (пол. *piolun*, укр. *полун*) – «трав'яниста або напівкущова рослина родини складноцвітих із різким запахом і виразно гірким смаком» (СУМ 7: 68). У мовній свідомості носіїв польської та української мов ця рослина функціонує як символ прикрого емоційного стану, зокрема смутку, жалю, душевної туги. Лексема *piolun* / *полун* засвідчує стабільне переносне значення й входить до лексико-семантичної групи, пов'язаної з вербалізацією печалі та внутрішнього душевного болю, пор.: *Jego niewdzięczność napełniała ją piolunem* (Szymczak, 1995, II: 643), *Dla niego ta żona piolunem, a dla mnie byłaby słodyczą; Piolunem żalność go poila; Mam chleba kawalek na starość, gdybyś mi go jejmość piolunem nie zaprawiała* (Skorupka, 1974, II: 680); укр. *Страшною стороною стало проти неї людське життя; гіркі, як полинь, думки будило в її голові* (П. Мирний).

Аналізуючи образ горя у слов'янських народних піснях, видатний український мовозна-

вещь, літературознавець, фольклорист, етнограф О. Потебня у своїй магістерській роботі, захищеній у Харкові в 1861 р., зазначає: «Постійний епітет горя – гірке. Слово гіркий згідно зі своїм походженням означало в давнину вогненний (наприклад, горький зьмии), гарячий, як і сучасне чес. *horký*, та отримало значення гіркового, їдкого смаку, оскільки вогонь пожирає. Ми маємо право приймати епітет горя не лише в сенсі горючого, але й гіркового» (Потебня, 1914: 16). Дослідник додає, що у фольклорних текстах символом горя, печалі, журби часто виступають гіркі на смак рослини, зокрема полин, й наводить етимологічну паралель: «Полин, від одного кореня з полум'я, палити, поліно, попіл, своєю назвою підтверджує зв'язок гіркоти та вогню. Він виростає із посіяного горя» (Потебня, 1914: 16-17). Пор. *Лучше ж мені, сестро, гіркий полинь їсти, А ніж мені, сестро, сиротину из ума звести* (тж.), де *гіркий полинь їсти* означає «відчувати сильний смуток, журитися; *І в словах Його, вимовлених голосом, повним утоми, не було докору, була тільки полинна гіркість і сум* (В. Петров (Домонтович); *І каже дяк: – У них там на Волині якісь такі плачі гіркополинні [...]. Усе складаю в душу, як в шкатулку. Уже душа гіркіша полину. І хоч не маю на землі притулку, но знаю землю вищир і в глибину* (Л. Костенко).

Специфічне відчуття гіркоти у людини може виникати внаслідок надмірного виділення жовчі в організмі, що зумовлює асоціативний зв'язок між фізіологічним процесом і емоційним станом. У цьому контексті іменник пол. *żółć*, крім прямого значення – «гірка, жовто-зелена рідина, утворена в печінці й необхідна для травлення жирів», – набуває переносної семантики, пов'язаної з неприємними психоемоційними переживаннями, і виступає носієм негативної конотації, притаманної прикметнику *gorzki*. У польській мові емотив *żółć* охоплює широкий спектр негативних емоцій – від злості, обурення й ненависті до смутку та страждання, що свідчить про його значний емоційний потенціал і когнітивну активність у структурі

негативної емоціоконцептосфери, пор.: *Zesłańcy woleli...może raz skończyć, niż pić co dzień powoli z kielicha żółci i cierpienia* (Skorupka, 1974, II: 895).

В українській мові лексема *жовч* у переносному значенні також пов'язується з почуттями ворожості, недоброзичливості та злоби, що демонструє подібний до польської мови семантичний зсув від фізіологічної реальності до емоційної метафори. Це підтверджують численні контексти художнього мовлення: *«І ніби чую я в тому реготі сміх з жовчю Берне»* (І. Нечуй-Левицький), *«До вас, мої єдині друзі, / Я серце принесу розбите / І очі, виплакані в тузі, / І слово, жовчю облите»* (В. Еллан-Блакитний), *«А оці іронічні горді посмішки, хіба це не боротьба, це ж жовч ненависті до мене...»* (М. Ірчан). У «Тлумачному словнику української мови» (з кваліфікатором *рідко*) зафіксоване визначення *жовч* як «те, що становить найїдкішу, найгострішу частину чогонебудь», що ще більше підкреслює конотацію емоційної агресії, уїдливістю та образи, пов'язаної зі смаком.

Висновки. Вивчення перцептивного модусу смаку, зокрема гіркового, засвідчило його вагому роль у концептуалізації емоційного досвіду: процес сприйняття смакових властивостей речовин на рецептори язика та порожнини рота постає як універсальний когнітивний механізм, що забезпечує тілесно-сенсорне підґрунтя для осмислення внутрішніх переживань людини. Гіркий смак, асоційований із фізіологічним дискомфортом, трансформується в лінгвальному просторі на афективний маркер негативних психоемоційних станів, активно функціонуючи як у метафоричних конструкціях, так і в номінаційних процесах.

Перспективи подальших досліджень убачаються в розширенні аналізу на інші смакові модуси (солодкий, кислий, солоний), зіставленні емотивного потенціалу смакової лексики в ширшому колі слов'янських мов, а також у дослідженні її функціонування у фразеології, пареміології, художньому дискурсі й сучасному медіапросторі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Етимологічний словник української мови: В 7-ми тт. Гол. ред. О. С. Мельничук. К.: Наукова думка, 1982-2002. Т. 1-4.
2. Зубков М., Мюллер В. Сучасний англійсько-український та українсько-англійський словник. Харків: ВД «Школа», 2012. 752 с.
3. Німецько-український, українсько-німецький словник. Уклад.: Лисенко Е.І., Бублик В.Н., Двухжилов О.В. [та ін.]; за ред. Лисенко Е.І. Вінниця: Нова книга, 2021. 976 с.
4. Потебня А. А. О некоторых символах въ славянской народной поэзии. Второе издание. Харьков: Издание М.В. Потебня, 1914. 243 с.
5. Селігей П.О. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові. Мовознавство. 2001. № 1. С. 24-33.
6. Словник української мови: В 11 тт. К.: Наукова думка, 1970-1980. Т. 1-11.
7. Тлумачний словник української мови. Режим доступу: <https://www.inmo.org.ua/sum>
8. Черниш Т. О. Чому сльози гіркі? Культура слова. Вип. 20. К.: Наукова думка, 1981. С. 80-83.
9. Чесько-український словник: У 2 томах. Уклад. Й. Ф. Андерш та ін. Київ: Наукова думка, 1988.
10. Bronikowska R. Nazwy cech percypowanych zmysłem smaku jako określenia uczuć. Poradnik Językowy. 2002. № 6. S. 43-58.

- 11.Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1970. 806 s.
- 12.Filkusová M. Vel'ký rusko-slovenský slovník. Bratislava: Vydateľstvo Slovenskej Akadémie Vied, 1960. T. 1-5.
- 13.Karłowicz J. Słownik gwar polskich. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego, 1900-1911. T. 1-6.
- 14.Kaś J. Słownik gwary orawskiej. Kraków: Księgarnia Akademicka, 2003. 1091 s.
- 15.Kövecses, Z. Metaphor and emotion: Language, culture, and body in human feeling. Cambridge University Press. 2000. 242 p.
- 16.Kraśński A. St. Słownik synonimów polskich. Kraków: Akademia Umiejętności, 1885. T. 1-2.
- 17.Linde S. B. Słownik języka polskiego. Lwów: W drukarni Zakładu Ossolińskich, 1854-1860. T. 1-6.
- 18.Mikołajczuk A. Objawy emocji gniewu utrwalone w polskich metaforach potocznych. Poradnik Językowy. 1994. Z. 9. S. 20-29.
- 19.Mitrenga B. Zmysł smaku. Studium leksykalno-semantyczne. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2014. 295 s.
- 20.Nowakowska-Kempna I. Język ciała czy ciało w umyśle, czyli O metaforze uczuć. Język a Kultura. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2000. T. 14. S. 25-57.
- 21.Sławski F. Słownik etymologiczny języka polskiego. Kraków: TMPJ, 1952-1978. T. 1-5.
- 22.Słownik frazeologiczny języka polskiego. Pod red. S. Skorupki. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1974. T. 1-2.
- 23.Szymczak M. Słownik języka polskiego. Warszawa: PWN, 1995. T. 1-3.
- 24.Słownik Staropolski. Pod red. S. Urbańczyka. Wrocław etc.: PAN, 1953-2001. T. 1-11.
- 25.Wielki słownik języka polskiego. Reżim dostępu: <https://www.wsjp.pl>
- 26.Wierzbicka A. Kocha, lubi, szanuje. Warszawa: Wiedza Powszechna, 1971. 279 s.

REFERENCES

1. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: V 7-ty tomakh. Hol. red. O. S. Melnychuk. (1982–2002). Naukova dumka. Vols. 1–4. [Etymological dictionary of the Ukrainian language: In 7 volumes. Chief editor O. S. Melnychuk]. [in Ukrainian].
2. Zubkov, M., & Müller, V. (2012). Suchasnyi anhliisko-ukrainskyi ta ukrainsko-anhliiskyi slovnyk. VD "Shkola". 752 p. [Modern English-Ukrainian and Ukrainian-English dictionary]. [in Ukrainian].
3. Nimetsko-ukrainskyi, ukrainsko-nimetskyi slovnyk. Uklad.: Lysenko, E. I., Bublyk, V. N., Dvukhzhlyov, O. V. [ta in.]; za red. Lysenko, E. I. (2021). Nova knyha. 976 p. [German-Ukrainian, Ukrainian-German dictionary]. [in Ukrainian].
4. Potebnia, A. A. (1914). O nekotorykh simvolakh v slavianskoi narodnoi poezii. 2nd ed. Izdanie M. V. Potebnia. 243 p. [On certain symbols in Slavic folk poetry]. [in Ukrainian].
5. Selihei, P. O. (2001). Vnutrishnia forma nazv emotsii v ukrainskii movi [The internal form of the names of emotions in the Ukrainian language]. Movoznavstvo, 1, 24–33. [in Ukrainian].
6. Slovnyk ukrainskoi movy: V 11-ty tomakh. (1970–1980). Naukova dumka. Vols. 1–11. [Dictionary of the Ukrainian language: In 11 volumes]. [in Ukrainian].
7. Tlumachnyi slovnyk ukrainskoi movy. Retrieved from <https://www.inmo.org.ua/sum> [Explanatory dictionary of the Ukrainian language]. [in Ukrainian].
8. Chernysh, T. O. (1981). Chomu slozy hirk? [Why are tears bitter?]. Kultura slova, 20, 80–83. Naukova dumka. [in Ukrainian].
9. Chesko-ukrainskyi slovnyk: U 2 tomakh. Uklad. I. F. Andersh ta in. (1988). Naukova dumka. [Czech-Ukrainian dictionary: In 2 volumes]. [in Ukrainian].
10. Bronikowska, R. (2002). Nazwy cech percypowanych zmysłem smaku jako określenia uczuć [Names of qualities perceived through the sense of taste as designations of feelings]. Poradnik Językowy, 6, 43–58. [in Polish].
11. Brückner, A. (1970). Słownik etymologiczny języka polskiego [Etymological dictionary of the Polish language]. Warszawa: Wiedza Powszechna. 806 p. [in Polish].
12. Filkusová, M. (1960). Vel'ký rusko-slovenský slovník [Large Russian-Slovak dictionary]. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied. Vols. 1–5. [in Slovak].
13. Karłowicz, J. (1900–1911). Słownik gwar polskich [Dictionary of Polish dialects]. Kraków: Nakładem Akademii Umiejętności, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego. Vols. 1–6. [in Polish].
14. Kaś, J. (2003). Słownik gwary orawskiej [Dictionary of the Orawa dialect]. Kraków: Księgarnia Akademicka. 1091 p. [in Polish].
15. Kövecses, Z. (2000). Metaphor and emotion: Language, culture, and body in human feeling. Cambridge: Cambridge University Press. 242 p.
16. Kraśński, A. St. (1885). Słownik synonimów polskich [Dictionary of Polish synonyms]. Kraków: Akademia Umiejętności. Vols. 1–2. [in Polish].
17. Linde, S. B. (1854–1860). Słownik języka polskiego [Dictionary of the Polish language]. Lwów: W drukarni Zakładu Ossolińskich. Vols. 1–6. [in Polish].
18. Mikołajczuk, A. (1994). Objawy emocji gniewu utrwalone w polskich metaforach potocznych [Manifestations of anger emotions preserved in Polish colloquial metaphors]. Poradnik Językowy, 9, 20–29. [in Polish].
19. Mitrenga, B. (2014). Zmysł smaku. Studium leksykalno-semantyczne [The sense of taste: A lexical-semantic study]. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 295 p. [in Polish].
20. Nowakowska-Kempna, I. (2000). Język ciała czy ciało w umyśle, czyli O metaforze uczuć [Body language or body in the mind: On the metaphoricity of feelings]. In: Język a Kultura, 14, 25–57. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego. [in Polish].
21. Sławski, F. (1952–1978). Słownik etymologiczny języka polskiego [Etymological dictionary of the Polish language]. Kraków: Towarzystwo Miłośników Polskiej Języki. Vols. 1–5. [in Polish].
22. Słownik frazeologiczny języka polskiego. Pod red. S. Skorupki. (1974). Warszawa: Wiedza Powszechna. Vols. 1–2. [Phraseological dictionary of the Polish language]. [in Polish].
23. Słownik języka polskiego. Pod red. M. Szymczaka. (1995). Warszawa: PWN. Vols. 1–3. [Dictionary of the Polish language]. [in Polish].
24. Słownik staropolski. Pod red. S. Urbańczyka. (1953–2001). Wrocław etc.: PAN. Vols. 1–11. [Old Polish dictionary]. [in Polish].
25. Wielki słownik języka polskiego. Retrieved from <https://www.wsjp.pl> [Great dictionary of the Polish language]. [in Polish].
26. Wierzbicka, A. (1971). Kocha, lubi, szanuje [Loves, likes, respects]. Warszawa: Wiedza Powszechna. 279 p. [in Polish].